

PROFESIONALNA ORIJENTACIJA

Zorica Stanisavljević Petrović¹Departman za pedagogiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Nišu, Niš, Srbija**Marija Marković**Departman za pedagogiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Nišu, Niš, Srbija**Iva Manić**Departman za pedagogiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Nišu, Niš, Srbija

Primljen: 17.06.2025.

Prihvaćen: 9.9.2025.

UDC: 37.048.4-053.6

331.548-053.6

DOI: 10.19090/ps.2026.1.110-127

Originalni naučni rad**KARIJERNI IZBOR MLADIH: INTERAKCIJA INDIVIDUALNIH KARAKTERISTIKA I
SOCIJALNOG KONTEKSTA²***Apstrakt*

Karijerni izbor predstavlja jednu od najvažnijih odluka u životu pojedinca, sa dugoročnim posledicama po njegov profesionalni razvoj, lično zadovoljstvo i društvenu integraciju. Reč je o složenom i višeslojnom procesu koji je uslovljen međudejstvom različitih faktora – od ličnih karakteristika, interesovanja i sposobnosti, preko porodičnih i školskih uticaja, do šireg socijalnog i ekonomskog okruženja. Razumevanje ovih faktora ključno je za efikasno usmeravanje mladih ka zanimanjima koja odgovaraju njihovim potencijalima i potrebama savremenog tržišta rada. Cilj istraživanja bio je da se ispita koji faktori najviše utiču na izbor karijere kod ispitanika, kao i da se, primenom faktorske analize, utvrde latentne dimenzije (faktori) koje objašnjavaju strukturu stavova o uticajnim činiocima pri izboru karijere. Rezultati istraživanja pokazali su da su lične želje i interesovanja ispitanika najuticajniji faktor u izboru karijere, dok su informacije iz škole i uticaj socijalnog okruženja ocenjeni kao najmanje značajni. Uočene su statistički značajne razlike u percepciji faktora u odnosu na pol i nivo obrazovanja.

Ključne reči: izbor karijere, donošenje karijernih odluka, karijerno vođenje, mladi.

Uvod

Izbor karijere predstavlja jedno od ključnih razvojnih pitanja mladih, koje ima dugoročne posledice po njihov profesionalni i lični život. U savremenom društvu, koje karakterišu dinamične promene na tržištu rada, sve izraženije neizvesnosti i višestruki zahtevi, proces donošenja karijernih

¹zorica.stanisavljevic.petrovic@filfak.ni.ac.rs

² Rad je nastao kao rezultat rada na projektu Afirmacija pedagoške teorije i prakse u savremenom društvu (423/1-3-01), koji se sprovodi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Ovo istraživanje podržalo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ugovor br. 451-03-137/2025-03/200165).

odluka postaje sve kompleksniji. Iako se zna da je izbor zanimanja rezultat višestrukih uticaja, ostaje otvoreno pitanje koji faktori u savremenom kontekstu zaista imaju presudan značaj iz ugla samih mladih ljudi. Zbog toga je važno istražiti kako mladi danas donose odluke o izboru karijere, kojim se informacijama rukovode, koliki je značaj različitih individualnih i socijalnih faktora i na koji način ovi faktori deluju međusobno. Rad se oslanja na savremene teorijske pristupe i istraživanja kako bi se obezbedilo dublje razumevanje procesa donošenja odluka u kontekstu karijernog razvoja mladih.

U vokacionoj psihologiji različiti modeli pokušavaju da objasne kako pojedinci donose karijerne odluke. Gati i Kulsar (Gati & Kulesár, 2021) razlikuju tri osnovna pristupa: normativne, deskriptivne i preskriptivne modele. Normativni modeli polaze od pretpostavke da pojedinci donose odluke racionalno, na osnovu potpune informacije. Deskriptivni modeli, s druge strane, opisuju kako se odluke donose u stvarnosti – često pod uticajem emocija, ograničenih informacija ili kognitivnih pristrasnosti. Preskriptivni modeli nastoje da pomire ideal i realnost, nudeći strategije koje mogu da pomognu u donošenju boljih odluka u uslovima nesigurnosti.

Donald Super (Super, 1990) razvio je razvojni pristup u okviru teorije o životnom veku i životnom prostoru, u kojoj se karijerni razvoj posmatra kao proces koji traje kroz čitav život, pri čemu uloge koje pojedinac preuzima (npr. učenik, radnik, roditelj) oblikuju profesionalni identitet. U središtu teorije je koncept samopoimanja, koji se formira kroz interakciju sa socijalnim kontekstom i menja tokom vremena.

Paton i MakMahon (Patton & McMahon, 2014) u svojoj sistemskoj teoriji karijernog razvoja naglašavaju međusobnu povezanost ličnih, društvenih i ekoloških faktora. Ovaj okvir posebno ističe da karijerna odluka nikada nije rezultat samo individualne sklonosti, već složene mreže uticaja. Ovakvi modeli omogućavaju dublje razumevanje kompleksnosti karijernog odlučivanja i nude dobru osnovu za razumevanje nalaza istraživanja.

Na osnovu navedenih teorijskih modela – naročito Superove teorije životnog toka i sistemske teorije Pattona i McMahona – jasno je da karijerne odluke mladih ne treba posmatrati kao izolovane događaje, već kao deo kontinuiranog razvoja u interakciji sa okruženjem. Ovi modeli čine teorijsku osnovu i za ciljeve ovog istraživanja, usmerene ka razumevanju koje individualne i socijalne dimenzije mladi danas percipiraju kao ključne u karijernom izboru.

Ustanovljeno je da izbor karijere predstavlja složen i višeslojan proces koji zavisi od velikog broja međusobno povezanih faktora. Ističe se da su ovi faktori raznovrsni i da uključuju kako individualne, tako i socijalne i kontekstualne uticaje, što datu problematiku čini veoma kompleksnom (Abbasi & Sarwat, 2014; Owusu, Essel-Anderson, Ossei Kwakye, Bekoe & Ofori, 2018). Najčešće istraživani faktori u izboru karijere obuhvataju interesovanja i sposobnosti pojedinca, vrednosne orijentacije, uticaj porodice (prvenstveno roditelja), školskog uspeha, vršnjačkog okruženja, kao i

društveno-ekonomski status, rodne stereotipe i prilike na tržištu rada. Ovi faktori deluju istovremeno i u interakciji, što dodatno otežava precizno predviđanje izbora karijernog puta (Omar, Zaman & Aziz, 2021; Cheisviyanny, Dwita, Septiari & Helmayunita, 2022).

Među najistraživanijim individualnim faktorima su interesovanja, sposobnosti, vrednosne orijentacije i osobine ličnosti. Emocionalna inteligencija i samopouzdanje se izdvajaju kao značajni prediktori uspešnog donošenja karijernih odluka (Di Fabio, Palazzeschi & Bar-On, 2012; Li, Fan & Zhang, 2023). Na primer, studenti sa izraženijom sposobnošću prilagođavanja i višim nivoom samopouzdanja izražavaju veću sigurnost u svoje izbore zanimanja.

Individualne psihološke karakteristike mogu značajno uticati na način na koji pojedinci pristupaju izboru karijere, kao i na prepreke sa kojima se susreću tokom tog procesa (Hussain, Abbas, Shahzad & Bukhari, 2012; Jemini-Gashi & Bërxulli, 2017; Laouti, Haddoud, Nakara & Onjewu, 2022). Istraživanja (Ahmed, Sharif & Ahmad, 2017; Rosenbloom et al., 2008) pokazuju da neusaglašenost između interesovanja i izbora studija može dovesti do demotivacije, nezadovoljstva i čak prekida školovanja. Pitanje individualnih karakteristika je dodatno komplikovano time što mladi često nisu u potpunosti svesni svojih sposobnosti i sklonosti, pa se karijerne odluke donose pod uticajem spoljnih faktora. Karijerno savetovanje bi treba da uzme u obzir i individualne i socijalne faktore sa posebnim osvrtom na adaptabilnost (Li, Fan & Zhang, 2023; Ng, Lim, Cheah, Ho & Tee, 2020; Stead, LaVeck & Hurtado Rúa, 2021; Šverko & Babarović, 2019).

Osim individualnih faktora i određeni socijalni i kontekstualni faktori imaju ulogu u izboru karijere kod mladih. Ističe se da kultura ima značajnu ulogu u oblikovanju stavova, vrednosti i očekivanja vezanih za buduću profesiju. Kulturni kontekst utiče na to koja su zanimanja društveno cenjena, kakve se karijerne odluke smatraju poželjnim, kao i na ulogu porodice u tom procesu (Akosah-Twumasi et al., 2018).

Porodica predstavlja jedan od najuticajnijih faktora u izboru karijere (Kazi & Akhlaq, 2017). Obrazovanje roditelja, zanimanje i prihodi, kao i očekivanja i vrednosti koje prenose, oblikuju karijerne aspiracije mladih. Kroz svakodnevnu komunikaciju, vrednosne poruke i lični primer, roditelji oblikuju profesionalne stavove i očekivanja svoje dece (Karalić, 2018). U kolektivističkim kulturama uloga porodice je još izraženija, dok se u individualističkim kontekstima teži većoj autonomiji (Malach-Pines, Özbilgin, Burke & Agarwala, 2008).

Pored porodice, značajan uticaj imaju i vršnjaci, školski uspeh i mediji. Naročiti značaj ima uloga nastavnika, koji osim što utiču svojim stavovima, često imaju ključnu ulogu u sprovođenju karijernog vođenja u obrazovnom sistemu (Fitzenberger, Hillerich-Sigg & Sprietsma, 2020).

Karijerno savetovanje može imati presudan uticaj u procesu izbora zanimanja (Choi, Kim & Kim, 2015; Cholewa, Burkhardt & Hull, 2015; Falco & Steen, 2018; Edwin & Dooley Hussman, 2020).

Uloga školskih savetnika, pedagoga i psihologa jeste da pomognu mladima da prepoznaju sopstvene potencijale, istraže mogućnosti i donesu informisane odluke. Pritom, kvalitetno vođenje može doprineti smanjenju školskog osipanja i većoj profesionalnoj satisfakciji.

Karijerne odluke oblikuju i kulturne norme, društveni status zanimanja i mogućnosti zapošljavanja. Istraživanje u Kini (Li, Fan & Zhang, 2023) ukazuje na važnost socioekonomskog statusa i percepcije tržišta rada. Slično tome, u mnogim zemljama sa visokom stopom nezaposlenosti mladih, karijerne odluke su često kompromis između želja i realnih prilika.

U domaćem kontekstu, istraživanja poput CONGRAD istraživanja (2014) pokazuju da značajan procenat visokoobrazovanih mladih izražava nezadovoljstvo izborom zanimanja i navodi da bi se odlučili drugačije kada bi mogli ponovo da biraju. Nedostatak sistematskog karijernog savetovanja, ograničen pristup informacijama i ekonomska nesigurnost predstavljaju ključne prepreke u donošenju promišljenih odluka o karijeri. Nalazi CONGRAD istraživanja (2014), koje je obuhvatilo diplomirane studente iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine, pokazuju da značajan procenat mladih ne uspeva da se zaposli u struci niti u razumnom roku nakon diplomiranja. Iako formalno stečena kvalifikacija nudi okvir za profesionalnu orijentaciju, često ne odgovara potrebama tržišta rada. Posebno je izražena neusklađenost između obrazovnih postignuća i zahteva poslodavaca, što dodatno komplikuje proces profesionalnog osamostaljivanja mladih. Studija ukazuje i na slab razvoj institucionalnih mehanizama karijernog savetovanja u visokom obrazovanju, kao i na nedovoljnu informisanost mladih o realnim perspektivama u različitim profesijama. Ovi podaci osvetljavaju značaj razmatranja faktora karijernog izbora ne samo na individualnom, već i na strukturnom nivou, ukazujući na potrebu za jačanjem systemske podrške mladima u donošenju informisanih profesionalnih odluka.

Empirijska istraživanja koja se bave faktorima karijernog izbora potvrđuju višeslojnu prirodu ovog procesa. Na primer, istraživanje Šarifa i saradnika (Sharif, Ahmad & Sarwar 2019) ukazuje na ulogu roditelja, prihoda, društvenih očekivanja i ličnog statusa u oblikovanju izbora. Viks i saradnici (Weeks et al. 2014) istražuju različite percepcije između studenata, nastavnika i regrutera, ističući značaj razumevanja studentskih prioriteta. Studenti, za razliku od nastavnika, više vrednuju usklađenost posla sa ličnim ciljevima, mogućnosti obuke i radnu atmosferu. Ovi nalazi sugerišu da nastavnici i savetnici često zanemaruju realna očekivanja mladih, što može dovesti do nedovoljne efikasnosti u pružanju karijerne podrške. Važno je uzeti u obzir ove razlike kako bi se unapredile strategije profesionalnog usmeravanja u obrazovnom kontekstu. Značajno je istaći da se većina postojećih istraživanja bavi specifičnim aspektima – npr. ulogom ličnosti, uticajem porodice ili značajem savetovanja – ali retko integrišu sve ove faktore u jednu analizu. Zbog toga je važno pristupiti ovoj temi kroz integrativni okvir.

Sinteza teorijskih uvida i empirijskih nalaza ukazuje da je izbor zanimanja rezultat složene interakcije individualnih, socijalnih i kontekstualnih faktora. Međutim, i dalje ostaju otvorene dileme:

Koji su faktori zaista presudni u percepciji mladih? Na koji način pol utiče na donošenje odluka? Kako obrazovni sistem i tržište rada podržavaju ili ograničavaju karijerne izbore? Upravo iz ovih pitanja proizilazi potreba za datim istraživanjem. Fokus empirijskog istraživanja biće na tome kako mladi percipiraju ključne uticaje u svom karijernom razvoju, kako se suočavaju sa dilemama i nesigurnostima i u kojoj meri su njihove odluke usklađene sa ličnim preferencijama i objektivnim mogućnostima.

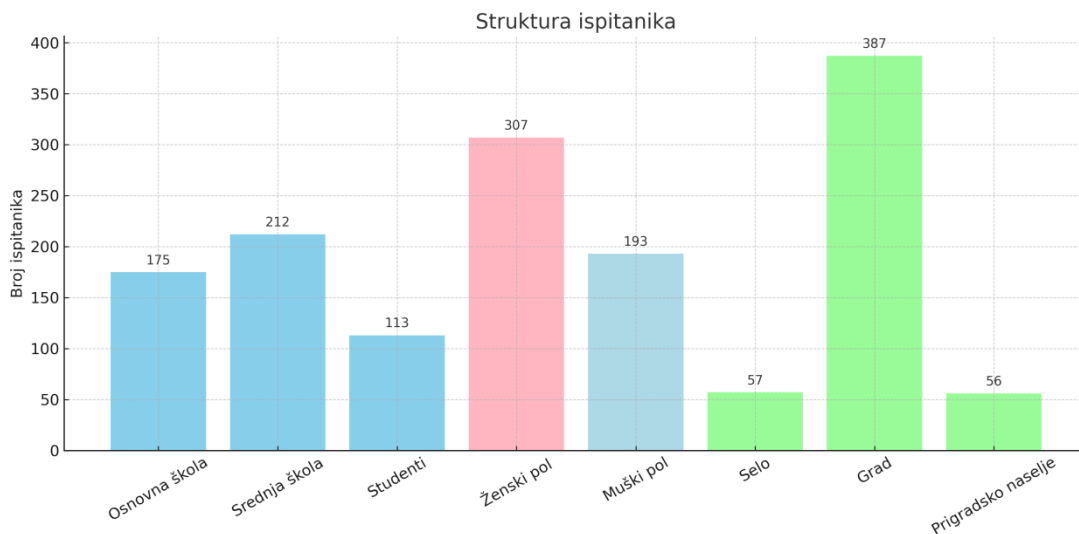
Metod istraživanja

Istraživanje je imalo za cilja da se ispita koji faktori utiču na izbor karijere kod ispitanika, kao i da se, primenom faktorske analize, utvrde latentne dimenzije (faktori) koje objašnjavaju strukturu stavova o uticajnim činiocima pri izboru karijere. Kao nezavisne varijable istraživanja definisane su: *nivo obrazovanja koji ispitanici pohađaju* (osnovna škola, srednja škola, fakultet), *pol* (ženski i muški) i *mesto stanovanja* (selo, grad, prigradsko naselje), dok su zavisnu varijablu istraživanja činili stavovi ispitanika o faktorima koji kod njih utiču na izbor karijere.

U istraživanju se pošlo od sledećih pretpostavki: 1. Stavovi ispitanika o faktorima koji utiču na izbor zanimanja mogu se grupisati u manji broj značajnih latentnih faktora (komponenti), koji se mogu interpretirati kao šire dimenzije uticaja (lični, ekonomski, socijalni i strukturalni faktori). 2. Najveći uticaj na izbor zanimanja imaju lični i ekonomski faktori u poređenju sa socijalnim i obrazovnim faktorima. 3. Postoji statistički značajna razlika u izraženosti identifikovanih faktora između muških i ženskih ispitanika. 4. Postoji statistički značajna razlika u izraženosti identifikovanih faktora u zavisnosti od nivoa obrazovanja ispitanika (osnovna škola, srednja škola, fakultet). 5. Postoji statistički značajna razlika u izraženosti identifikovanih faktora u zavisnosti od mesta stanovanja ispitanika (grad, selo, prigradsko naselje).

Za prikupljanje podataka korišćen je upitnik sa skalom procene. Pitanja za demografske podatke odnosila su se na: pol, nivo obrazovanja i mesto stanovanja ispitanika. Skala procene sastavljena je od 22 ajtema koji mere različite aspekte uticaja na izbor karijere. U pitanju je Likertova skala od 5 stepeni (1 – uopšte se ne slažem do 5 – u potpunosti se slažem). Konstruisana je na osnovu teorijskih saznanja iz ove oblasti.

Istraživanjem je obuhvaćeno 500 ispitanika. Uzorak čine učenici/studenti različitih obrazovnih nivoa: osnovnih škola (7. i 8. razred) i srednjih škola (III i IV razred) i studenti osnovnih studija, uz zastupljenost oba pola i tipova stanovanja. Struktura ispitanika utvrđena je primenom deskriptivne statistike. U istraživanju je učestvovalo 175 učenika osnovne škole, 212 učenika srednje škole i 113 studenata, pri čemu je 307 ispitanika ženskog pola i 193 muškog pola. Kada je u pitanju nezavisna varijabla mesto stanovanja, 57 ispitanika živi na selu, 387 u gradu i 56 ispitanika u prigradskom naselju (Grafikon 1).



Grafikon 1. *Struktura ispitanika*

Podaci dobijeni istraživanjem obrađeni su korišćenjem statističkog programa IMB SPSS Statistics 20. Za obradu podakata primenjena je tehnika faktorske analize. Cilj faktorske analize jeste statističko izdvajanje faktora, odnosno racionalizacija broja ajtema u definisanoj skali procene. Najpre je izračunata vrednost statističkih testova *Kaiser-Meyer-Olkin test (KMO)* i *Bartlet's test of sphericity*. Shodno dobijenim podacima ($KMO=0.86$; $KMO>0.70$), može se konstatovati da je faktorska analiza za potrebe ovog istraživanja bila opravdana. Nakon ekstrahovanja faktora, u skladu sa prirodom definisanog cilja istraživanja, urađena je *Varimax* rotacija faktora. Kako smo u postupku faktorizacije koristili Kajzerove karakteristične korene koji imaju vrednost preko 1, presek je napravljen kod šestog faktora. U daljem postupku praćena je vrednost ukupnog kumulativnog procenta varijanse. Shodno tome, za potrebe dalje statističke obrade podataka ekstrahovano je sledećih šest faktora: 1) *Informacije iz škole* (ajtemi: Razgovor sa pedagogom škole utiče na moju odluku o izboru karijere; Razgovor sa psihologom škole utiče na moju odluku o izboru karijere; Razgovor sa razrednim starešinom utiče na moju odluku o izboru karijere; Prilikom donošenja odluke o izboru karijere uvažavam savete profesora koji rade promocije u školi; Na moju odluku o izboru karijere utiču profesori koje poznajem; Na moju odluku o izboru karijere utiču rezultati testa procene karijernih aspiracija sprovedene u školi; Na moju odluku o izboru karijere utiču osobe koje su već upisale određenu školu/fakultet (njihova iskustva i stavovi)); 2) *Socijalno okruženje* (ajtemi: Prilikom odabira šta ću upisati važni su mi saveti profesora(nastavnika); Prilikom odabira šta ću upisati važni su mi saveti prijatelja; Prilikom odabira šta ću upisati važni su mi saveti rođaka); 3) *Troškovi školovanja i profesionalci*(ajtemi: Kada biram šta ću upisati važno mi je da moje školovanje ne košta puno;Na moju odluku o izboru karijere utiču profesionalci (ljudi iz okruženja koji se bave konkretnom profesijom)); 4) *Želje i interesovanja* (ajtemi:

Moje želje su mi veoma važne kada biram zanimanje; Veoma su mi važna sopstvena interesovanja kada odlučujem o izboru zanimanja); 5) *Materijalno priznanje* (ajtemi: Razmišljam o struci koja je perspektivna kada biram zanimanje; Rukovodim se sopstvenim sposobnostima kada biram zanimanje; Razmišljam o visini plate koju mi izbor određene profesije omogućava kada biram razmišljanje); 6) *Porodični uslovi i dostupnost ustanove* (ajtemi: Razmišljam o budućem brzom zaposlenju kada biram zanimanje; Na moju odluku o izboru zanimanja utiče mesto/grad u kojem se fakultet nalazi; Razmišljam o materijalnoj situaciji moje porodice kada biram zanimanje; Prilikom odabira šta ću upisati važni su mi saveti porodice). Kako distribucija dobijenih podataka nije bila normalna (Shapiro-Wilk, $p < 0.05$), za ispitivanje statističkih razlika korišćeni su neparametrijski postupci (Mann-Whitney U-test i Kruskal-Wallis-test). Pored toga, od statističkih parametara urađeno je sledeće: deskriptivna statistika, frekvencije, aritmetička sredina (M), standardna devijacija (SD).

Rezultati istraživanja sa diskusijom

Ustanovljeno je da Kronbah Alfa test (Cronbach's Alpha test) iznosi ($\alpha > .70$, $\alpha = .854$), pa se shodno tome može konstatovati da je primenjeni instrument istraživanja relijabilan.

Na osnovu analize rezultata koji su dobijeni primenom deskriptivne statistike, može se konstatovati da se vrednosti aritmetičke sredine dobijenih odgovora kreću oko 2, što znači da ispitanici nisu u velikoj meri iskazali saglasnost sa ajtemima u okviru prvog ekstrahovanog faktora (Informacije iz škole). Od ukupnog broja ispitanika, svega 8.8% smatra da je razgovor sa psihologom značajan za izbor zanimanja, a 11.6% ispitanika je iskazalo visok stepen saglasnosti sa tvrdnjom da test procene karijernih aspiracija predstavlja značajan faktor prilikom izbora zanimanja. Iskustva i stavovi učenika/studenata koji su se opredelili za određenu karijeru predstavljaju značajan faktor za približno 20% ispitanika. Interesantan je podatak da oko 30% ispitanika smatra da razgovor sa razrednim starešinom ne utiče na odluku o njihovom izboru karijere.

Prilikom analize podataka u okviru drugog izdvojenog faktora (Socijalno okruženje), došlo se do podataka da najveći broj ispitanika (35%) ima neutralan stav kada je reč o konstataciji da savet prijatelja utiče na odluku o izboru zanimanja, a 5.2% ispitanika je u potpunosti saglasno sa ovom tvrdnjom. Najveći broj ispitanika (oko 36%) smatra da savet rođaka ne predstavlja značajan faktor prilikom izbora zanimanja. Savet nastavnika kao faktor izbora zanimanja označilo je 6.6% ispitanika, dok 27.8% ima neutralan stav prema tome.

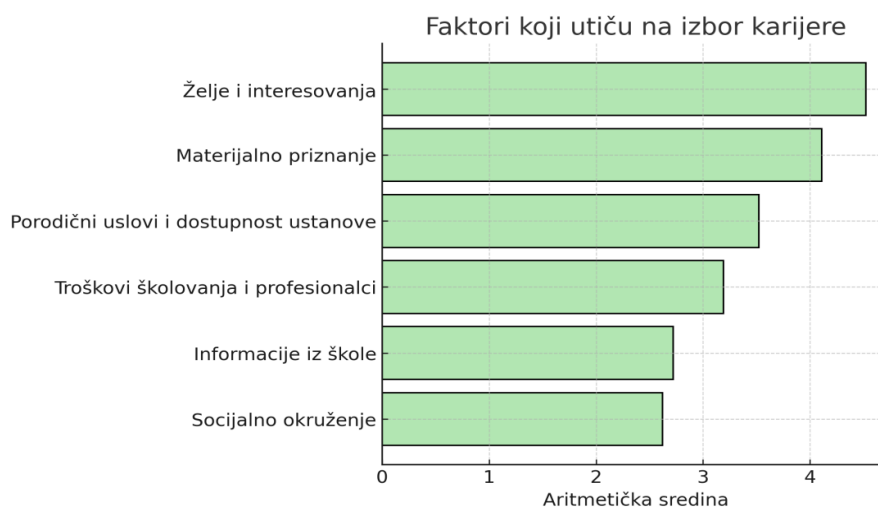
Analizom trećeg ekstrahovanog faktora (Troškovi školovanja i profesionalci), 20.6% ispitanika je iskazalo saglasnost sa konstatacijom da ekonomičnost u odabiru školovanja predstavlja značajan faktor u izboru karijere, dok 14.4% ispitanika ovu tvrdnju procenjuje kao nebitan faktor. Najveći broj

ispitanika (29.4%) se izjasnilo da smatra da na odluku o izboru karijere utiču profesionalci, odnosno ljudi iz okruženja koji se već bave konkretnom profesijom.

Aritmetička sredina dobijenih odgovora u okviru četvrtog izdvojenog faktora, koji se odnosi na želje i interesovanja, pokazuje da su približno svi ispitanici saglasni sa tvrdnjama u okviru ovog faktora ($M=4.53$). Značaj ličnih želja prilikom izbora zanimanja ističe 61.4% ispitanika, a značaj sopstvenih interesovanja 65% ispitanika. Od ukupnog broja ispitanika, 1% uopšte nije saglasno sa pomenutom konstatacijom. Kada je reč o perspektivi određenog zanimanja, 38% ispitanika smatra da je ona od velikog značaja, a 1.4% ne razmišlja o perspektivi zanimanja. Sopstvene sposobnosti prilikom izbora određenog zanimanja, prema dobijenim podacima, uvažava približno 50% ispitanika.

Najveći broj ispitanika (41.8%) kao značajan faktor izbora zanimanja navodi visinu plate, a 2.4% ispitanika uopšte ne iskazuje saglasnost sa značajem visine plate. Od ukupnog broja ispitanika, oko 60% ističe brzo zaposlenje kao značajan faktor u izboru karijere, a oko 45% kao faktor ističe mesto gde se nalazi škola/fakultet. Materijalno stanje porodice, kao značajan faktor u izboru karijere, istaklo je oko 60% ispitanika, a savete od članova porodice oko 50% ispitanika.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da na izbor zanimanja ispitanika u opštoj populaciji najveći uticaj ima faktor *Želje i interesovanja* (Grafikon 2). Aritmetičke sredine dobijenih odgovora pokazuju da su ispitanici kao najuticajniji faktor istakli lične želje i interesovanja za određeno zanimanje ($M=4.52$), a kao drugi najuticajniji faktor materijalno priznanje za određeno zanimanje ($M=4.11$). Na osnovu podataka prikazanih u Grafikonu 2, može se videti da su porodični uslovi i dostupnost ustanove, odnosno grad ili deo grada u kome se nalazi škola/fakultet, identifikovani kao treći najuticajniji faktor ($M=3.19$). Faktor koji se odnosi na informacije iz škole ($M=2.72$) i faktor koji se odnosi na šire socijalno okruženje ($M=2.62$), identifikovani su kao dva najmanje uticajna faktora prilikom donošenja odluke o izboru zanimanja.



Grafikon 2. Faktori koji utiču na izbor karijere

Rezultati istraživanja potvrđuju kompleksnost procesa donošenja karijernih odluka, što je u skladu sa teorijskim modelima donetim iz oblasti vokacione psihologije. Prepoznata dominacija faktora *Želje i interesovanja* kao ključnog u karijernom izboru ($M=4.52$) u skladu je sa nalazima brojnih studija koje ističu važnost intrinzičnih motiva i individualnih afiniteta pri profesionalnom opredeljivanju (Ahmed et al., 2017; Kyriacou & Coulthard, 2018). Ovi rezultati dodatno potvrđuju relevantnost deskriptivnih i preskriptivnih modela odlučivanja koji ističu značaj emocionalnih, intuitivnih i iskustvenih komponenti (Gati & Kulcsár, 2021), ali i važnost rada na jačanju samopouzdanja i emocionalne inteligencije u procesu donošenja karijernih odluka (Di Fabio et al., 2012; Li et al., Zhang, 2023).

Faktori poput materijalnog priznanja, porodičnih uslova i dostupnosti obrazovnih ustanova, takođe, su visoko rangirani, što je u skladu sa nalazima istraživanja koja ističu važnost ekonomskih i kontekstualnih činilaca (Omar et al., 2021; Owusu et al., 2018). Posebno je značajno što učenici srednjih škola više vrednuju materijalno priznanje, dok studenti, sa više obrazovnog i životnog iskustva, izražavaju veću osetljivost na praktične aspekte kao što su troškovi školovanja i porodična situacija. Ove razlike ukazuju na razvojne promene u prioritetima mladih i potrebu za diferenciranim karijernim savetovanjem (Šverko & Babarović, 2019).

Niska vrednovanja faktora *Informacije iz škole* i *socijalno okruženje* otvaraju pitanja o efikasnosti postojećih sistema školskog karijernog vođenja. U skladu sa nalazima Viks i sar. (Weeks et al. 2014) i Hanimoglu (Hanimoglu, 2018), rezultati pokazuju da učenici i studenti ne percipiraju školu kao primarni izvor korisnih informacija za karijerne odluke, što može ukazivati na nedovoljnu osposobljenost školskog osoblja ili neadekvatnu integraciju karijernog savetovanja u obrazovni sistem. To je naročito važno imajući u vidu nalaze Fitzenberger i sar. (Fitzenberger et al. 2020) i Falco i Stin (Falco & Steen 2018), koji potenciraju značaj institucionalizovane podrške kroz sistemsko karijerno vođenje.

U tabeli 1 prikazane su vrednosti koje su dobijene izračunavanjem neparametrijskog testa Mann-Whitney U-test, za ispitivanje razlika između svakog faktora i varijable *pol ispitanika*. Za svaki od faktora prikazanih u tabeli definisane su hipoteze:

Nulta hipoteza (H_0): Ne postoji statistički značajna razlika između odgovora muških i ženskih ispitanika za dati faktor.

Alternativna hipoteza (H_1): Postoji statistički značajna razlika između odgovora muških i ženskih ispitanika za dati faktor.

Tabela 1

Statistička značajnost razlika u faktorima u odnosu na pol ispitanika

Faktori	p	Odluka
Informacije iz škole	0.98	Ne odbacuje se H_0
Socijalno okruženje	0.04	Odbacuje se H_0^*
Troškovi školovanja i profesionalci	0.06	Ne odbacuje se H_0
Želje i interesovanja	0.09	Ne odbacuje se H_0
Materijalno priznanje	0.83	Ne odbacuje se H_0
Porodični uslovi i dostupnost ustanove	0.65	Ne odbacuje se H_0

*Napomena: *Postoji statistički značajna razlika*

Prema podacima prikazanim u Tabeli 1, rezultati pokazuju da ne postoje statistički značajne razlike između muških i ženskih ispitanika u proceni većine faktora. Jedina značajna razlika uočena je kod faktora *Socijalno okruženje* ($p < 0.05$; $p = 0.04$), pri čemu ispitanice u većoj meri naglašavaju savet prijatelja, rođaka i nastavnika, nego ispitanici muškog pola. Ovaj nalaz ukazuje na to da socijalna podrška i interakcije u neposrednom okruženju imaju izraženiji uticaj na profesionalne izbore kod ispitanica, dok kod ispitanika ti uticaji nisu toliko izraženi.

U Tabeli 2 prikazane su vrednosti statističkih parametara koje se odnose na razlike u odgovorima ispitanika u odnosu na nivo obrazovanja koji ispitanici trenutno pohađaju. Pre sprovođenja uporedne analize između grupa, proverena je normalnost distribucije zavisne varijable primenom Shapiro-Walk testa. Pomenuti test je izračunat za svaku kategoriju pojedinačno (nivo obrazovanja: osnovna škola, srednja škola, fakultet). Rezultati pokazuju da je distribucija odgovora u više grupa odstupala od normalne ($p < 0.05$). Distribucija odgovora nije odstupala od normalne kada je u pitanju faktor *Porodični uslovi i dostupnost ustanove* u kategoriji ispitanika koji su trenutno studenti (označili su kategoriju „fakultet”) ($p \geq 0.05$; $p = 0.09$), kao i kod faktora *Informacije iz škole* i kategorije ispitanika koji su kao trenutni nivo obrazovanja označili „osnovna škola” ($p \geq 0.05$; $p = 0.23$). Ovaj podatak pokazuje da

distribucija rezultata unutar ovih grupa nije značajno odstupala od normalne, što ukazuje da su odgovori prilično usaglašeni.

Kako je distribucija odgovora u više grupa (većini) odstupala od normalne, za dalju analizu korišćen je neparametrijski Kruskal-Wallis H test, čija se statistika u velikim uzorcima distribuiše približno kao hi-kvadrat (χ^2) raspodela. Kruskal-Wallis H test ili jednosmerna analiza varijanse po rangovima (one-way ANOVA on ranks), korišćena je za procenu razlika unutar grupa ispitanika (osnovna škola, srednja škola, fakultet), za sve analizirane faktore. Nakon što je Kruskal-Wallis test pokazao postojanje statistički značajnih razlika između grupa, urađene su i naknadne analize pomoću *Mann-Whitney U testa*.

Radi kontrolisanja greške tipa I, zbog višestrukih poređenja, primenjena je Bonferroni korekcija. Prilagođeni nivo značajnosti izračunat je kao $\alpha = 0.05$ podeljeno sa brojem poređenja (u ovom slučaju 3), što daje $\alpha = 0.0167$. Poređenja su smatrana statistički značajnim samo ako je dobijena p-vrednost Mann-Whitney testa manja od 0.0167.

Tabela 2

Razlike u faktorima u odnosu na nivo obrazovanja

Faktori	H (χ^2)	df	Asymp.sig	**Nivo obrazovanja (poređenje)	Mann-Whitney U-test	Z	Sig
				OŠ/SŠ	14844	-3.387	0.01*
Informacije iz škole	28.61	2	0.00	OŠ/F	6179	-5.381	0.00*
				SŠ/F	10225	-2.175	0.03*
Socijalno okruženje	10.70	2	0.01	OŠ/SŠ	18454	-0.08	0.93
				OŠ/F	7884	-2.92	0.00*
				SŠ/F	9589	-2.98	0.00*
Troškovi školovanja i profesionalci	24.83	2	0.00	OŠ/SŠ	15882	-2.47	0.10
				OŠ/F	7928	-2.88	0.00*
				SŠ/F	8108	-4.85	0.00*

				OŠ/SŠ	18088	-0.46	0.65
Želje i interesovanja	0.95	2	0.62	OŠ/F	9245	-1.01	0.32
				SŠ/F	11568	-0.56	0.58
				OŠ/SŠ	13486	-4.67	0.00*
Materijalno priznanje	29.06	2	0.00	OŠ/F	9868	-0.03	0.98
				SŠ/F	8551	-4.31	0.00*
				OŠ/SŠ	17968	-0.53	0.59
Porodični uslovi i dostupnost ustanove	10.95	2	0.00	OŠ/F	7932	-2.85	0.01*
				SŠ/F	9527	-3.06	0.00*

*Statistički značajne razlike između kategorija **OŠ (Osnovna škola); SŠ (srednja škola); F (Fakultet)

Rezultati pokazuju da su vrednosti *H*-testa varirale u zavisnosti od faktora. Kako se može videti u Tabeli 2, *H*-test za faktor *Informacije iz škole* iznosi $H = 28.61$; $p = 0.00$, za faktor *Socijalno okruženje* $H = 10.70$; $p = 0.01$, za faktor *Troškovi školovanja i profesionalci* $H = 24.83$; $p = 0.00$, za faktor *Materijalno priznanje* $H = 29.06$; $p = 0.00$, i za faktor *Porodični uslovi i dostupnost ustanove* $H = 10.95$; $p = 0.00$, što ukazuje na statistički značajne razlike među grupama. S druge strane, faktor *Želje i interesovanja* ima vrednosti $H = 0.949$; $p = 0.62$, što pokazuje da razlike među grupama za ovaj faktor nisu bile značajne. Dobijene vrednosti *H*-testa odražavaju relativnu veličinu razlika u rangovima zavisne varijable među grupama i smatraju se očekivanim s obzirom na distribuciju odgovora u ispitivanim grupama.

Prema podacima prikazanim u Tabeli 2, konstatuje se da postoji statistički značajna razlika između grupa ispitanika prema nivou obrazovanja u odnosu na faktor *Informacije iz škole* ($U = 14844.000$; $p = 0.01$). Negativna vrednost *Z* ($Z = -3.387$) pokazuje smer razlike u rangovima. Analizom srednjih rangova, utvrđeno je da ispitanici iz osnovne škole češće ističu ovaj faktor u odnosu na ispitanike iz srednje škole. Takođe, konstatuje se da grupa ispitanika iz osnovne škole češće ističe ovaj faktor kao značajan, u odnosu na ispitanike sa fakulteta ($U = 6179.000$; $Z = -5.381$; $p < 0.00$). Analizom prosečnih rangova, utvrđeno je da ispitanici iz srednje škole češće ističu ovaj faktor, u odnosu na studente ($U = 10225.000$; $Z = -2.175$; $p = 0.03$).

Rezultati pokazuju da se faktori razlikuju u zavisnosti od obrazovnog nivoa ispitanika. Kada je reč o **Informacijama iz škole**, učenici osnovne škole najčešće ističu ovaj faktor kao važan, dok studenti daju najmanji značaj, a učenici srednje škole se nalaze između ove dve grupe. Za faktor **Socijalno okruženje** studenti u većoj meri naglašavaju značaj saveta nastavnika, prijatelja i rođaka u poređenju sa učenicima. Kod faktora **Troškovi školovanja i profesionalci**, studenti pridaju manji značaj u odnosu na učenike. Sa druge strane, kod faktora **Želje i interesovanja** nisu utvrđene statistički značajne razlike između grupa ($\chi^2 = 0.95$; $df = 2$; $p = 0.62$) – sve tri kategorije ispitanika dosledno naglašavaju važnost ličnih želja i interesovanja pri izboru zanimanja.

Posebno se izdvaja faktor **Materijalno priznanje**, koji učenici srednje škole vrednuju značajno više od drugih kategorija ispitanika, dok razlika između osnovnoškolaca i studenata nije uočena. Kruskal-Wallis H test pokazao je statistički značajne razlike između ispitanika različitog nivoa obrazovanja ($\chi^2 = 29.06$; $df = 2$; $p = 0.00$). Post-hoc Mann-Whitney U testovi uz Bonferroni korekciju ($\alpha = 0.017$) pokazali su da učenici srednje škole vrednuju ovaj faktor značajno više u poređenju sa učenicima osnovne škole ($U = 13486$; $p = 0.00$) i sa studentima ($U = 8551$; $p = 0.00$), dok razlika između učenika osnovne škole i studenata nije statistički značajna ($U = 9868$; $p = 0.98$).

Kada je reč o **Porodičnim uslovima i dostupnosti obrazovnih ustanova**, analizom je primećeno da trenutni obrazovni status ispitanika utiče na način na koji oni vrednuju ovaj faktor prilikom izbora zanimanja ($H = 10.95$; $df = 2$; $p = 0.00$). Učenici u značajno većoj meri ističu uticaj porodičnih okolnosti i dostupnost obrazovnih institucija, dok studenti ovaj faktor vrednuju znatno niže. Post-hoc *Mann-Whitney U-testovi* pokazali su da su razlike naročito izražene u poređenju odgovora studenata sa odgovorima učenicima osnovne ($U = 7932$; $p = 0.00$) i srednje škole ($U = 9527$; $p = 0.00$), dok između učenika iz osnovne i učenika srednje škole razlika nije značajna ($U = 17968$; $p = 0.59$). Ovi rezultati ukazuju na to ispitanici koju su trenutno na višem obrazovnom nivou (studenti), manje uzimaju u obzir porodične okolnosti i dostupnost ustanova. Ovaj nalaz može ukazivati na veću samostalnost ili drugačije prioritete u profesionalnom odlučivanju kod studenata.

Tabela 3

Razlike u faktorima u odnosu na mesto stanovanja

Faktori	H (χ^2)	df	Asymp.sig	Mesto stanovanja (poređenje)
				Selo
Informacije iz škole	4.48	2	0.10	Grad
				Prigradsko naselje

				Selo
Socijalno okruženje	1.78	2	0.41	Grad
				Prigradsko naselje
				Selo
Troškovi školovanja i profesionalci	0.31	2	0.86	Grad
				Prigradsko naselje
				Selo
Želje i interesovanja	0.84	2	0.66	Grad
				Prigradsko naselje
				Selo
Materijalno priznanje	1.99	2	0.37	Grad
				Prigradsko naselje
				Selo
Porodični uslovi i dostupnost ustanove	0.65	2	0.72	Grad
				Prigradsko naselje

Kruskal–Wallis H testovi nisu pokazali statistički značajne razlike između ispitanika u odnosu na mesto stanovanja, ni za jedan od analiziranih faktora: *Informacije iz škole* ($H(2) = 4.48$; $p = 0.10$), *Socijalno okruženje* ($H(2) = 1.78$; $p = 0.41$), *Praktičnost i profesionalna inspiracija* ($H(2) = 0.31$; $p = 0.86$), *Želje i interesovanja* ($H(2) = 0.84$; $p = 0.66$), *Materijalno priznanje* ($H(2) = 1.99$; $p = 0.37$) i *Porodični uslovi i dostupnost ustanove* ($H(2) = 0.65$; $p = 0.72$). S obzirom na to da nijedan rezultat nije bio statistički značajan, post-hoc poređenja nisu sprovedena. Shodno dobijenim nalazima, može se konstatovati da geografsko poreklo, odnosno mesto stanovanja, ne utiče značajno na percepciju faktora pri karijernom izboru naših ispitanika.

Dobijeni rezultati ukazuju na to da, u ovom uzorku, percepcija značaja pojedinih faktora pri izboru karijere nije u velikoj meri uslovljena polom, osim u domenu socijalnog okruženja. Prethodna istraživanja ukazuju na postojanje rodno uslovljenih obrazaca u karijernim odlukama (Malach-Pines, Özbilgin, Burke & Agarwala, 2008; Laouiti et al., 2022), ali u ovom uzorku ti efekti nisu široko prisutni. To naglašava potrebu za individualizovanim pristupom u karijernom vođenju, fokusiranim na stvarne preferencije i okolnosti ispitanika.

Dobijeni rezultati pokazuju da su lična interesovanja i želje dosledno prepoznata kao najvažniji faktori pri izboru zanimanja, sa visokom aritmetičkom sredinom i procentima saglasnosti. Nasuprot

tome, informacije iz škole i uticaj šireg socijalnog okruženja dobijaju najniže vrednosti, što ukazuje na slabu percepciju obrazovnog sistema kao karijernog vodiča. Ovakav obrazac saglasan je sa savremenim teorijama koje naglašavaju centralnu ulogu samopoimanja i unutrašnje motivacije u donošenju profesionalnih odluka (Super, 1990; Patton & McMahon, 2014).

Zaključak

Istraživanje karijernih izbora mladih pokazalo je da je reč o višedimenzionalnom procesu, snažno uslovljenom interakcijom individualnih karakteristika i socijalnog konteksta. Rezultati potvrđuju ono na šta ukazuju i savremene teorije karijernog razvoja, poput razvojne teorije Donalda Supera i sistemske teorije Patona i MakMahona, da se karijerne odluke oblikuju kroz kompleksno preplitanje ličnih preferencija, porodičnih očekivanja, institucionalnih faktora i šireg društvenog okruženja.

Empirijski nalazi jasno ukazuju da mladi najviše vrednuju lična interesovanja, želje i sposobnosti, dok se informacije dobijene iz škole i saveti iz šireg socijalnog okruženja ocenjuju kao najmanje značajni. To implicira slabu prepoznatljivost škole kao izvora karijerne podrške, što je naročito problematično u kontekstu sve izraženije potrebe za institucionalnim oblicima karijernog vođenja. S druge strane, uočene su pojedine razlike u percepciji faktora karijernog izbora u zavisnosti od pola i nivoa obrazovanja. Na primer, ispitanice u većoj meri ističu značaj socijalnog okruženja prilikom izbora zanimanja, u odnosu na ispitanike. Za nivo obrazovanja, ustanovljeno je da kod faktora: informacije iz škole, socijalno okruženje, troškovi školovanja i profesionalci, materijalno priznanje, porodični uslovi i dostupnost ustanove postoje statistički značajne razlike među grupama.

Nalazi istraživanja otvaraju prostor za nekoliko važnih implikacija. Prvo, ukazuju na potrebu da se sistem karijernog savetovanja u školama osnaži i postane vidljiviji učenicima. Drugo, pokazuju da pristupi savetovanju moraju biti individualizovani i kontekstualno osetljivi, s obzirom na polne i obrazovne razlike u percepciji relevantnih faktora. Treće, važna je uloga saradnje između obrazovnih institucija, lokalne zajednice i tržišta rada, kako bi se mladi osnažili da donose informisane i realistične odluke u vezi sa svojom profesionalnom budućnošću.

Iako je istraživanje sprovedeno na uzorku od 500 ispitanika različitih obrazovnih nivoa i sredina, određena ograničenja se moraju uzeti u obzir. Korišćenje samo kvantitativne metode onemogućava dublji uvid u lična iskustva i subjektivne procese donošenja odluka. Takođe, buduća istraživanja bi mogla obuhvatiti i druge relevantne aktore (npr. roditelje, nastavnike, savetnike), kako bi se sagledale razlike u percepcijama i očekivanjima.

Rezultati potvrđuju da izbor karijere kod mladih nije puka posledica racionalnog izbora, već dinamičan proces u kome se ukrštaju lični afiniteti, porodični i kulturni obrasci, ekonomske mogućnosti

i institucionalna podrška, zbog čega zahteva sveobuhvatan, integrativan i inkluzivan pristup kako u istraživanju, tako i u praksi.

CAREER CHOICE OF YOUTH: THE INTERACTION OF INDIVIDUAL CHARACTERISTICS AND SOCIAL CONTEXT

Abstract

Career choice represents one of the most important decisions in an individual's life, with long-term consequences for professional development, personal satisfaction, and social integration. It is a complex and multilayered process influenced by the interaction of various factors – from personal characteristics, interests, and abilities, to family and school influences, as well as broader social and economic contexts. Understanding these factors is crucial for effectively guiding young people toward professions that align with their potential and the needs of the modern labor market. This research aimed to examine which factors have the greatest influence on the career choice of the respondents, and to identify, through factor analysis, the latent dimensions (factors) that explain the structure of attitudes toward influential elements in the career decision-making process. The findings showed that personal desires and interests were the most influential factors in career choice, while school-based information and the impact of the social environment were rated as the least significant. Statistically significant differences were observed in the perception of factors depending on gender and level of education.

Keywords: career choice, career decision-making, career guidance, youth.

Literatura

- Abbasi, M. N., & Sarwat, N. (2014). Factors inducing career choice: Comparative study of five leading professions in Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 8(3), 830-845.
- Ahmed, K. A., Sharif, N., & Ahmad, N. (2017). Factors influencing students' career choices: empirical evidence from business students. *Journal of Southeast Asian Research*, 2017(2017), 1-15.
- Akosah-Twumasi, P., Emeto, T. I., Lindsay, D., Tsey, K., & Malau-Aduli, B. S. (2018). A systematic review of factors that influence youths career choices—the role of culture. *Frontiers in education* 3(58), 1-15. Frontiers Media SA.
- Centar za obrazovne politike. (2014). *Visoko obrazovanje i tržište rada: Nalazi CONGRAD istraživanja u Srbiji*. Beograd: Centar za obrazovne politike.

- Cheisviyanny, C., Dwita, S., Septiari, D., & Helmayunita, N. (2022). Career choice factors of Indonesian accounting students. *Revista Contabilidade & Finanças*, 33(90), e1475.
- Choi, Y., Kim, J., & Kim, S. (2015). Career development and school success in adolescents: The role of career interventions. *The Career Development Quarterly*, 63(2), 171-186.
- Cholewa, B., Burkhardt, C. K., & Hull, M. F. (2015). Are school counselors impacting underrepresented students' thinking about postsecondary education? A nationally representative study. *Professional School Counseling*, 19(1), 144-154.
- Di Fabio, A., Palazzeschi, L., & Bar-On, R. (2012). The role of personality traits, core self-evaluation, and emotional intelligence in career decision-making difficulties. *Journal of Employment Counseling*, 49(3), 118-129.
- Edwin, M., & Dooley Hussman, M. (2020). Factors influencing school counselors' time spent on career planning with high school students. *Professional School Counseling*, 23(1), 1-11.
- Falco, L. D., & Steen, S. (2018). Using school-based career development to support college and career readiness: An integrative review. *Journal of School-Based Counseling Policy and Evaluation*, 1(1), 51-67.
- Fitzenberger, B., Hillerich-Sigg, A., & Sprietsma, M. (2020). Different counselors, many options: Career guidance and career plans in secondary schools. *German Economic Review*, 21(1), 65-106.
- Gati, I., & Kulcsár, V. (2021). Making better career decisions: From challenges to opportunities. *Journal of Vocational Behavior*, 126, 103545.
- Hanimoglu, E. (2018). The Perceptions of Students about the Role of School Counselors on Career Selection. *European Journal of Educational Research*, 7(4), 763-774.
- Hussain, S., Abbas, M., Shahzad, K., & Bukhari, S. A. (2012). Personality and career choices. *African Journal of Business Management*, 6(6), 2255-2260.
- Jemini-Gashi, L., & Bërxulli, D. (2017). Personality types, career choice and career certainty among high school students. *International Journal of Teaching & Education*, 1, 25-35.
- Karalić, T. (2018). Porodica kao faktor izbora zanimanja. U Z. Paunović, i Ž. Milanović (Ur.), *Zbornik radova Konteksti – Četvrti međunarodni interdisciplinarni skup mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka* (str. 287-297). Novi Sad: Filozofski fakultet
- Kazi, A. S., & Akhlaq, A. (2017). Factors affecting students' career choice. *Journal of research and reflections in education*, 2(2), 187-196.
- Kyriacou, C., & Coulthard, M. (2018). Undergraduates' views of teaching as a career choice. In P. Gilroy (Ed.), *The Journal of Education for Teaching at 40* (pp. 351-360). London: Routledge.

- Laouiti, R., Haddoud, M. Y., Nakara, W. A., & Onjewu, A. K. E. (2022). A gender-based approach to the influence of personality traits on entrepreneurial intention. *Journal of Business Research*, *142*, 819-829.
- Li, M., Fan, W., & Zhang, L. F. (2023). Career adaptability and career choice satisfaction: Roles of career self-efficacy and socioeconomic status. *The Career Development Quarterly*, *71*(4), 300-314.
- Malach-Pines, A., Özbilgin, M. F., Burke, R., & Agarwala, T. (2008). Factors influencing career choice of management students in India. *Career Development International*, *13*(4), 362-376.
- Ng, S. I., Lim, Q. H., Cheah, J. H., Ho, J. A., & Tee, K. K. (2020). A moderated-mediation model of career adaptability and life satisfaction among working adults in Malaysia. *Current Psychology*, *41*, 3078–3092.
- Omar, M. K., Zaman, M. D. K., & Aziz, M. H. (2021). Factors influencing career choice among final semester undergraduate students of a business management faculty in a Malaysian public university. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *10*(2), 361-373.
- Owusu, G. M., Essel-Anderson, A., Ossei Kwakye, T., Bekoe, R. A., & Ofori, C. G. (2018). Factors influencing career choice of tertiary students in Ghana: A comparison of science and business majors. *Education + Training*, *60*(9), 992-1008.
- Patton, W., & McMahon, M. (2014). *Career development and systems theory: Connecting theory and practice* (3rd ed.). Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Rosenbloom, J. L., Ash, R. A., Dupont, B., & Coder, L. (2008). Why are there so few women in information technology? Assessing the role of personality in career choices. *Journal of Economic Psychology*, *29*(4), 543-554.
- Sharif, N., Ahmad, N., & Sarwar, S. (2019). Factors influencing career choices. *IBT Journal of Business Studies (JBS)*, *1*(1), 33-45.
- Stead, G. B., LaVeck, L. M., & Hurtado Rúa, S. M. (2021). Career adaptability and career decision self-efficacy: Meta-analysis. *Journal of Career Development*, *49*(4), 951-964.
- Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development* (2nd ed., pp. 197–261). San Francisco: Jossey-Bass.
- Šverko, I., & Babarović, T. (2019). Applying career construction model of adaptation to career transition in adolescence: A two-study paper. *Journal of Vocational Behavior*, *111*, 59-73.
- Weeks, W. A., Rutherford, B., Boles, J., & Loe, T. (2014). Factors That Influence the Job Market Decision: The Role of Faculty as a Knowledge Broker. *Journal of Marketing Education*, *36*(2), 105-119.